

**SMĚRNICE K MEZINÁRODNÍ OCHRANĚ:
„Žádosti o přiznání právního postavení uprchlíka z náboženských důvodů“
podle článku 1A odst. 2 Úmluvy o právním postavení uprchlíků z roku 1951
a/nebo jejího Protokolu z roku 1967**

UNHCR vydává tuto směrnici v souladu se svým mandátem, který je obsažen ve *Statutu Úřadu Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky* ve spojení s článkem 35 *Úmluvy o právním postavení uprchlíků z roku 1951* a článkem II jejího *Protokolu z roku 1967*. Tyto směrnice doplňují *Příručku UNHCR k postupům a kritériím pro určování právního postavení uprchlíka podle Úmluvy týkající se právního postavení uprchlíků z roku 1951 a jejího Protokolu z roku 1967* (nové vydání, Ženeva, leden 1992). Vychází mimo jiné z výsledků kulatého stolu zorganizovaného UNHCR a Světovou radou církví (*Church World Service*) v Baltimore ve státě Maryland (USA) v říjnu 2002 a z analýzy příslušné praxe jednotlivých států i mezinárodního práva.

Účelem této směrnice je poskytnout vodítka v oblasti právní interpretace vládám, právním poradcům, osobám rozhodujícím v azylovém řízení a soudcům i pracovníkům UNHCR, kteří posuzují právní postavení uprchlíků v terénu.

SMĚRNICE K MEZINÁRODNÍ OCHRANĚ:

„Žádosti o přiznání právního postavení uprchlíka z náboženských důvodů“ podle článku 1A odst. 2 Úmluvy o právním postavení uprchlíků z roku 1951 a/nebo jejího Protokolu z roku 1967

I. ÚVOD

1. Žádosti o přiznání právního postavení uprchlíka (dále též „žádosti o azyl“, pozn. překl.) z náboženských důvodů mohou patřit k těm nejsložitějším. Rozhodci k těmto žádostem ne vždy přistupují konzistentně, a to zejména při aplikaci pojmu „náboženství“ obsaženého v definici uprchlíka podle Úmluvy o právním postavení uprchlíků z roku 1951 (dále jen „Úmluva z roku 1951“) a při určování, co v této souvislosti představuje „pronásledování“. Žádosti o azyl z náboženských důvodů se mohou překrývat s jedním nebo více dalšími důvody v definici uprchlíka anebo, jak se často stává, mohou vycházet z konverze na jinou víru uskutečněné po příjezdu do země azylu, takže se jedná o tzv. žádosti *sur place*. Ačkoli si tato směrnice neklade za cíl nabídnout konečnou definici „náboženství“, poskytuje rozhodujícím orgánům určitá vodítka, která mohou posuzování žádostí o právní postavení uprchlíka v těchto případech usnadnit.

2. Právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání je jedním ze základních práv a svobod zakotvených v mezinárodním právu lidských práv. Při rozhodování o žádostech o azyl z náboženských důvodů je proto mj. užitečné vycházet ze znění článku 18 Všeobecné deklarace lidských práv z roku 1948 (dále jen „Všeobecná deklarace“) a článku 18 a 27 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech z roku 1966 (dále jen „Mezinárodní pakt“). Významné jsou rovněž Všeobecné připomínky Komise pro lidská práva,¹ dále Deklarace o odstranění všech forem netolerance a diskriminace založené na víře a náboženském vyznání z roku 1981, Deklarace práv osob náležejících k národnostním, etnickým, náboženským a jazykovým menšinám z roku 1992 a soubor zpráv Zvláštního zpravodaje OSN pro otázky náboženské netolerance.² Tyto mezinárodní lidskoprávní standardy poskytují vodítka pro definici pojmu „náboženství“ i v kontextu mezinárodního uprchlického práva, v jehož rámci pak mohou být posuzovány opatření jednotlivých států, které směřují k omezování či zákazu určitých náboženských projevů.

II. HMOTNĚPRÁVNÍ ROZBOR

A. Definování pojmu „náboženství“

3. Definice uprchlíka obsažená v článku 1A odst. 2 Úmluvy z roku 1951 uvádí:

A. Pro účely této úmluvy se pojmem „uprchlík“ rozumí kterákoli osoba, která: ...

(2) ... se nachází mimo svou vlast a má oprávněné obavy před pronásledováním z důvodů rasových, náboženských nebo národnostních nebo z důvodů příslušnosti k určitým společenským vrstvám nebo i zastávání určitých politických názorů, je neschopna přijmout, nebo vzhledem ke shora uvedeným obavám, odmítá ochranu své vlasti; totéž platí pro osobu bez státní příslušnosti nacházející se mimo zemi svého dosavadního pobytu následkem shora zmíněných událostí, a která vzhledem ke shora uvedeným obavám se tam nechce nebo nemůže vrátit.“

¹ Viz zejména Výbor pro lidská práva, Obecný komentář č. 22, 20. července 1993, UN doc. CCPR/C/21/Rev.1/ADD.4, 27. září 1993.

² Posledně zmiňované dokumenty jsou k dispozici na

<https://www.ohchr.org/en/issues/freedomreligion/pages/annual.aspx>. K příslušným regionálním právním nástrojům patří znění článku 9 Evropské úmluvy o lidských právech z roku 1950; článek 12 Americké úmluvy o lidských právech z roku 1969; článek 8 Africké charty lidských práv a práv lidu z roku 1981.

4. Přípravné práce k Úmluvě z roku 1951 ukazují, že pronásledování z důvodu náboženství bylo během sepisování textu úmluvy integrální a obecně přijímanou součástí definice uprchlíka. Tvůrci textu se však nepokusili tento pojem definovat jako takový.³ Žádná všeobecně přijímaná definice pojmu „náboženství“ sice neexistuje, avšak určitou informaci o výkladu tohoto pojmu v kontextu mezinárodního uprchlického práva nám podávají nástroje uvedené výše v odst. 2. Jeho použití v textu Úmluvy z roku 1951 lze proto chápat tak, že zahrnuje svobodu myšlení, svědomí a víry.⁴ Jak uvádí Komise OSN pro lidská práva, „náboženství“ není „omezeno ... na tradiční náboženství nebo na náboženství a vyznání s institucionálními znaky či na obřady analogické obřadům tradičních náboženství“.⁵ Pojem „náboženství“ má tedy širší rozsah a vztahuje se i na akty směřující k nevyznávání či odmítání určitého náboženství nebo naopak k udržení určité náboženské víry. Neznamená to ovšem, že tento pojem není nijak ohraničen, a mezinárodní právo lidských práv předpokládá (jak je podrobněji rozvedeno níže v odst. 15 a 16) řadu legitimních omezení výkonu náboženské svobody.

5. Azylové žádosti „založené na náboženství“ v sobě mohou zahrnovat jeden nebo více následujících prvků:

- a) náboženství jako víru (včetně ateismu);
- b) náboženství jako identitu;
- c) náboženství jako způsob života.

6. „Víra“ by v těchto souvislostech měla být interpretována tak, že zahrnuje víru teistickou i neteistickou a ateistickou. Víra může mít formu přesvědčení nebo uznávání hodnot vztahujících se k nejvyšší skutečnosti nebo k duchovnímu osudu lidstva. Žadatelé mohou být rovněž považováni za heretiky, odpadlíky, schizmatiky, pohany nebo pověřivé osoby, a to dokonce i osobami, které jsou přívrženci jejich náboženské tradice, a mohou být z tohoto důvodu pronásledováni.

7. „Identita“ je spíše než záležitostí teologické víry příslušenstvím k určité komunitě, která je navzájem propojena společně sdílenou vírou, obřady, tradicemi, národností nebo společnými předky. Žadatel se může identifikovat nebo být jinými osobami identifikován s určitou skupinou nebo komunitou anebo může mít s takovou skupinou či komunitou pocit sounáležitosti. V celé řadě případů se cílem pronásledovatelů stávají náboženské skupiny, které se liší od té jejich, protože odlišnou náboženskou identifikaci považují za ohrožení své vlastní identity a legitimacy.

8. Pro některé jednotlivce je „náboženství“ zásadním aspektem jejich „způsobu života“ a jejich dílčího či celkového vztahu k okolnímu světu. Jejich náboženství se může projevovat v takových aktivitách, jako je nošení zvláštního oděvu nebo dodržování náboženských obřadů, včetně náboženských svátků nebo určitých stravovacích předpisů. Těm, kdo nejsou přívrženci daného vyznání, se takové předpisy a obřady mohou zdát triviální, avšak právě ony mohou být jádrem náboženství, které příslušná osoba vyznává.

9. Posouzení míry upřímnosti víry, identity a/nebo určitého způsobu života nemusí být nezbytné v každém azylovém případě.⁶ Nemusí být ani nutné, aby jednotlivec (nebo skupina) prohlásil, že

³ Základním pramenem úvah států byla definice uprchlíka obsažená v zakládající listině Mezinárodní organizace pro uprchlíky (International Refugee Organisation (IRO)) z roku 1946. Ta zahrnuje osoby vyjadřující „opodstatněné námitky proti svému návratu kvůli obavám z pronásledování na základě rasy, náboženství, národnosti nebo politických názorů“. (Pátý důvod, jímž je příslušnost k určité společenské vrstvě/sociální skupině, byl schválen později v rámci vyjednávání textu Úmluvy z roku 1951.)

⁴ Viz též UNHCR, *Příručka k postupům a kritériím pro určování právního postavení uprchlíka* [UNHCR, *Handbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status*], 1979, Ženeva, druhé vydání 1992 (dále jen „Příručka UNHCR“), odst. 71.

⁵ Výbor pro lidská práva, Obecný komentář č. 22, pozn. 1 výše, odst. 2.

⁶ Detailnější analýza tématu věrohodnosti je uvedena níže v odst. 28–33.

patří k určitému náboženství, hlásí se k určitému vyznání nebo dodržuje určité zásady náboženského života, pokud mu pronásledovatel toto náboženství, vyznání nebo tyto zásady náboženského života přičítá. Jak se dále uvádí v odst. 31, nemusí být nutné, aby žadatel měl o určitém náboženství znalosti či povědomí, pokud ho za přívržence tohoto náboženství a za člena určité skupiny považují jiní, a v důsledku se obává pronásledování právě z tohoto důvodu. Jednotlivec (nebo skupina) může být pronásledován(a) z důvodu náboženství dokonce i tehdy, kdy on sám nebo jiní členové takové skupiny neústupně popírají, že by jejich víru, identitu a/nebo způsob života tvořilo určité „náboženství“.

10. Podobně i lidé narození do určité náboženské komunity nebo těsné propojení mezi rasou a/nebo etnickou příslušností na straně jedné a náboženstvím na straně druhé, může předem vyloučit nutnost prověřovat příslušnost jednotlivce k určitému vyznání anebo lze v dobré víře předpokládat příslušnost k takové komunitě, je-li tato příslušnost jednotlivci automaticky přisuzována.

B. Opodstatněné obavy z pronásledování

a) Všeobecné zásady

11. Právo na náboženskou svobodu zahrnuje svobodu jednotlivce projevat své náboženství nebo víru, sám nebo společně s jinými, ať veřejně nebo soukromě, vyučováním, prováděním náboženských úkonů, bohoslužbou a zachováváním obřadů.⁷ Okolnosti, za nichž může být náboženská svoboda toliko omezena, jsou uvedeny v článku 18 odst. 3 Mezinárodního paktu a popsány níže v odst. 15–16.

12. Pronásledování z náboženských důvodů proto může nabývat různých forem. V závislosti na okolnostech daného případu, včetně působení na jednotlivce, může takové pronásledování sahát od zákazu členství v určité náboženské komunitě přes zákaz bohoslužeb konaných společně s ostatními veřejně či soukromě až k zákazu náboženské výuky či vážné diskriminaci jednotlivců proto, že praktikují své náboženství, patří nebo se identifikují s určitou náboženskou komunitou anebo proto, že svou míru změnili.⁸ Stejně tak ve společenstvích, kde existuje určité dominantní náboženství nebo kde je stát s náboženskými institucemi úzce propojen, může diskriminace z důvodu nepřijetí určitého náboženství či jeho obřadů a zvyklostí vést v jednotlivých případech až k pronásledování.⁹ Pronásledování může být mezináboženské (namířené proti přívržencům nebo společenstvím jiné víry), vnitro-náboženské (v rámci téhož náboženství, avšak mezi různými vyznáními či sektami nebo mezi členy téže sekty) anebo může docházet ke kombinaci obou těchto případů.¹⁰ Žadatel o azyl může patřit k náboženské menšině nebo většině. Žádosti z náboženských důvodů mohou podávat i manželé žijící v nábožensky smíšeném svazku.

13. Uplatníme-li tytéž standardy jako u jiných azylově relevantních důvodů, pak lze náboženskou víru, identitu či způsob života považovat za natolik zásadní pro identitu jednotlivce, že by nikdo neměl být nucen tyto skrývat, měnit nebo se jich zřeknout jen proto, aby se vyhnul pronásledování.¹¹ Úmluva

⁷ Viz čl. 18 Všeobecné deklarace a čl. 18 odst. 1 Mezinárodního paktu.

⁸ Příručka UNHCR, pozn. 4 výše, odst. 72.

⁹ V této souvislosti čl. 27 Mezinárodního paktu uvádí: „Ve státech, kde existují etnické, náboženské nebo jazykové menšiny, nebude jejím příslušníkům upíráno právo, aby spolu s ostatními příslušníky menšiny užívali své vlastní kultury, vyznávali a projevovali své vlastní náboženství nebo používali svého vlastního jazyka.“

¹⁰ Dílčí zpráva Zvláštního zpravodaje pro otázky náboženské netolerance „Naplnění Deklarace o potírání všech forem nesnášenlivosti a diskriminace založených na náboženství a víře“ [Interim Report of the Special Rapporteur on Religious Intolerance, „Implementation of the Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination based on Religion or Belief“], UN doc. A/53/279, 24 srpen 1998, bod 129.

¹¹ Viz též UNHCR, Směrnice o mezinárodní ochraně: „Příslušnost k určité sociální skupině“ ve smyslu článku 1A odst. 2 Úmluvy o právním postavení uprchlíků z roku 1951 a/nebo jejího Protokolu z roku 1967, HCR/GIP/02/02, 7. května 2002, odst. 6. Podobně v případech vnitřního útěku či přesídlení by nemělo být od žadatele očekáváno nebo požadováno, aby potlačoval své náboženské názory, aby se v cílové oblasti vyhnul pronásledování. Viz UNHCR, Směrnice o mezinárodní ochraně: „Alternativa vnitřního útěku nebo přesídlení“ ve smyslu článku 1A odst. 2 Úmluvy o právním postavení uprchlíků z roku 1951 a/nebo jejího Protokolu z roku 1967, HCR/GIP/03/04, 23. července 2003,

z roku 1951 by neposkytovala ochranu proti náboženskému pronásledování, pokud by bylo podmínkou, že dotyčná osoba přijme kroky – rozumné nebo jiné – aby se vyhnula konfliktu s přáním pronásledovatelů. Svědectví pod přísahou je často svázáno s náboženským přesvědčením.

14. Podstatu každé žádosti je nutné přezkoumat podle situace dotčené osoby. Patří sem posouzení individuálního profilu žadatele a jeho zkušeností, jeho náboženského přesvědčení, identity a/nebo způsobu života, dále zjištění, jak jsou tyto věci pro něj důležité, jaký dopad na něj mají restrikce, dále úloha žadatele v rámci daného náboženství, zda jeho aktivity vzbudily nebo by mohly vzbudit pozornost pronásledovatele a zda by mohly vést k takovému jednání vůči žadateli, které dosahuje úrovně pronásledování. V těchto souvislostech pak důvodné obavy „nemusí být nutně založeny na osobní zkušenosti žadatele“. Jelikož to, co se přihodilo například přátelům a příbuzným žadatele, jiným členům téže náboženské skupiny nebo osobám v podobné situaci „může také poukázat na opodstatněnost jeho obav, že se dříve nebo později sám stane obětí pronásledování“.¹² Pouhé členství v určité náboženské komunitě k přiznání právního postavení uprchlíka obvykle nebude postačovat. Jak však poznamenává Příručka UNHCR, mohou existovat zvláštní okolnosti, za nichž pouhá příslušnost k určité náboženské komunitě je dostatečným důvodem, zejména s přihlédnutím k celkové politické a náboženské situaci v zemi původu, neboť pro její členy může představovat skutečné nebezpečí.¹³

b) Omezení výkonu náboženské svobody

15. Článek 18 odst. 3 Mezinárodního paktu počítá s omezením „svobody jednotlivce projevovat náboženskou víru“, jsou-li taková „omezení předepsána zákonem a jsou-li nutná k udržení veřejné bezpečnosti, pořádku, zdraví nebo morálky nebo k ochraně základních práv a svobod jiných osob“. Jak poznamenává Výbor pro lidská práva: „Omezení lze uplatňovat pouze pro ty účely, pro něž byla předepsána, a musí být přiměřená a přímo související se specifickými potřebami, k nimž se vztahují. Restrikce nelze ukládat pro diskriminační účely nebo je diskriminačním způsobem uplatňovat“.¹⁴ Při hodnocení legitimacy příslušných restrikcí a omezení je proto nutné provést pečlivou analýzu toho, proč a jak jsou tato uplatňována. Přípustné restrikce nebo omezení mohou zahrnovat opatření přijímaná v rámci prevence kriminálních činů (jako např. rituální vraždy) nebo jako prevence škodlivých tradičních praktik. Může se také jednat o omezení náboženských obřadů poškozujících nejlepší zájem dítěte podle mezinárodněprávních standardů. Jiné ospravedlnitelné, ba dokonce potřebné omezení může zahrnovat kriminalizaci nenávistných projevů včetně těch, které jsou pronášeny ve jménu náboženství. Skutečnost, zda omezení výkonu náboženské svobody nacházejí podporu u většiny obyvatelstva v zemi původu žadatele a/nebo zda se vztahují jen na náboženské projevy činěné na veřejnosti, není relevantní.

16. Při rozhodování o tom, zda restrikce nebo omezení dosahují úrovně pronásledování, nelze přihlížet pouze k mezinárodním lidskoprávním standardům zahrnujícím rovněž zákonná omezení výkonu náboženské svobody. Je třeba vyhodnotit též rozsah těchto omezení a tvrdost postihů za jejich nedodržování. Významná je rovněž otázka důležitosti nebo ústředního postavení určitého obřadu v rámci příslušného náboženství a jeho významu pro dotyčnou osobu. Rozhodující orgán by měl postupovat velmi ohleduplně, obezřetně a přihlížet ke skutečnosti, že to, co se někomu jeví jako triviální věc, může hrát v žadatelem vyznávané víře ústřední roli. Není-li omezovaný obřad pro jednotlivce důležitý, ale má-li značný význam pro příslušné náboženství, pak je nepravděpodobné, že by dotyčná omezení přerůstala v pronásledování, aniž by byly přítomny ještě další faktory. Naproti tomu případ, kdy omezovaný náboženský obřad nemá velký význam pro náboženství samotné, ale je obzvláště významný pro danou osobu, může se jednat o pronásledování z důvodu víry či svědomí této osoby.

c) Diskriminace

odst. 19, 25.

¹² Příručka UNHCR, pozn. 4 výše, odst. 43.

¹³ Příručka UNHCR, pozn. 4 výše, odst. 73.

¹⁴ Viz Výbor pro lidská práva, Obecný komentář č. 22, pozn. 1 výše, odst. 8.

17. Žádosti o azyl z náboženských důvodů často obsahují prvek diskriminace.¹⁵ Přestože diskriminace z náboženských důvodů je mezinárodním právem lidských práv zakázána, nemusí každá diskriminace nutně dosahovat úrovně požadované pro přiznání právního postavení uprchlíka. Pro účely posuzování žádostí o azyl by mělo být rozlišováno mezi diskriminací, jejíž výsledkem je pouze preferenční nakládání s jistými osobami, a diskriminací rovnající se pronásledování, která v souhrnu nebo sama o sobě vážně omezuje žadatelovy možnosti požívat základních lidských práv. Byť nikoli výlučně, diskriminaci dosahující úrovně pronásledování může představovat taková diskriminace, která má pro danou osobu důsledky podstatně škodlivé povahy jako např. vážné omezení práva na živobytí nebo práva na přístup k jinak běžně dostupnému vzdělání a/nebo ke zdravotní péči. K tomu může docházet tam, kde uplatňovaná opatření hospodářské povahy „zcela ničí ekonomickou existenci“ určité náboženské skupiny.¹⁶

18. Přestože existence diskriminačních zákonů může být důležitým faktorem, který je třeba brát v úvahu při rozhodování o azylových žádostech, sama o sobě za normálních okolností neznamena pronásledování. Pro posouzení existence pronásledování je v každém případě nezbytné hodnotit uplatňování těchto zákonů a jeho dopad. Podobně i existence zákonů zaručujících náboženskou svobodu sama o sobě neznamena, že jednotlivec je automaticky chráněn. V mnoha případech se totiž stává, že taková legislativa není prakticky uplatňována nebo že nad jejím dodržováním v praxi převažuje dodržování určitých zvyků či tradic.

19. Diskriminace může mít rovněž formu restrikcí či omezení náboženské víry anebo dodržování náboženských obřadů. Tyto restrikce mohou zahrnovat například trestání za konverzi k jinému vyznání (odpadnutí od víry), za obracení na jinou víru nebo za slavení náboženských svátků charakteristických pro příslušné náboženství. Povinná registrace náboženských skupin a přijímání zvláštních předpisů upravujících jejich činnost za účelem omezení výkonu svobody náboženství a víry může mít rovněž diskriminační účel anebo diskriminační dopad. Taková opatření jsou legitimní pouze tehdy, jsou-li „upravena zákonem, jsou-li objektivní, důvodná a transparentní a není-li jejich cílem ani důsledkem diskriminace“.¹⁷

d) Nucená konverze

20. Nucená konverze k určitému náboženství je závažným porušením základního lidského práva na svobodu myšlení, svědomí a náboženství a často naplňuje objektivní znaky pronásledování. I přesto by žadatel měl prokázat své subjektivní obavy, že pro něj osobně má konverze perzekuční charakter. Obecně by mělo postačovat, pokud přesvědčení, víra, zřejmá identita či způsob života dané osoby byla spojena s jiným náboženstvím nebo pokud se tato osoba rozhodla k odchodu z určité církve nebo komunity. Neměl-li žadatel před konverzí nebo hrozbou konverze žádné specifické náboženské přesvědčení (včetně ateismu), ani se jasně neidentifikoval s určitým náboženstvím nebo náboženskou komunitou, je nutné posoudit dopad takové konverze na jednotlivce (ta může proběhnout např. i bez výrazné osobní proměny).

e) Nucené dodržování či souhlas s náboženskými pravidly

21. Nucené dodržování náboženských pravidel může mít např. formu povinného náboženského vyučování, které není slučitelné s náboženským přesvědčením, identitou nebo způsobem života dítěte nebo jeho rodičů.¹⁸ Může zahrnovat i povinnost účastnit se náboženských obřadů nebo složit přísahu

¹⁵ Viz obecně Příručka UNHCR, pozn. 4 výše, odst. 54–55.

¹⁶ Příručka UNHCR, pozn. 4 výše, odst. 54 a 63.

¹⁷ Zvláštní zpravodaj pro otázky svobody náboženství a víry, dílčí zpráva připojená k nótě generálního tajemníka „Odstranění všech forem náboženské neshášenlivosti“, UN doc. A/58/296, 19. srpen 2003, odst. 134–35.

¹⁸ To by bylo pravděpodobně v rozporu se závazkem států respektovat svobodu rodičů či zákonných zástupců zajišťovat náboženskou a morální výchovu svých dětí v souladu se svým vlastním přesvědčením podle článku 18

věrnosti určitému náboženskému symbolu. Při rozhodování, zda se v těchto případech jedná o pronásledování, je nutné zkoumat činy nebo postupy, které je příslušná osoba nebo skupina osob nucena dodržovat, do jaké míry jsou tyto postupy či činy v rozporu s vírou, identitou nebo způsobem života dané osoby a jaký je trest za jejich nedodržování. Takové vynucené dodržování může přerůst v pronásledování, pokud se dostane do střetu s vlastní náboženskou vírou, identitou nebo způsobem života jednotlivce a/nebo pokud mu v důsledku nedodržování hrozí nepřiměřený trest.

22. Nucené dodržování může též zahrnovat přijetí určitých trestněprávních či občanskoprávních předpisů údajně založených na náboženské doktríně, proti níž by ti, kteří ji nevyznávají, mohli mít vážné námitky. Pokud právní předpisy obsahují hmotné nebo procesní záruky diskriminačního charakteru, zejména v případech, kdy je podle těchto předpisů ukládán různý trest vyznavačům určitého náboženství oproti ostatním, lze takové předpisy považovat za perzekuční. Pokud zákon ukládá nepřiměřený trest za jeho porušení (například trest odnětí svobody za rouhání nebo za výkon obřadů jiného náboženství nebo trest smrti za cizoložství), ať už vyznavačům téhož náboženství či nikoli, jedná se o pronásledování. Takové případy jsou častější tam, kde došlo jen k omezenému nebo žádnému oddělení náboženství od státu.

23. Konkrétní náboženský zákoník může mít perzekuční charakter nejen tehdy, je-li uplatňován proti těm, kdo určité náboženství nevyznávají, nýbrž i tehdy, jsou-li jeho ustanovení používána vůči disidentům v rámci určitého vyznání. Prosazování zákonů proti rouhání může být například často používáno za účelem umlčení politické debaty mezi příslušníky stejného náboženství nebo může být pronásledováním z náboženských a/nebo politických důvodů, a to i tehdy, jsou-li tyto předpisy uplatňovány vůči přívržencům téhož náboženství.

C. Zvláštní aspekty

a) Gender

24. Zvláštní pozornost je u žádostí založených na tvrzení o pronásledování z náboženských důvodů třeba věnovat vlivu genderové příslušnosti, a to proto, že mohou existovat rozdíly ve způsobu, jakým dochází k pronásledování mužů a žen z náboženských důvodů i v pociťování obav z tohoto pronásledování. Může se jednat o požadavky ohledně oblékání, omezení svobody pohybu, o škodlivé tradiční praktiky, o diskriminační či nerovné zacházení včetně uplatňování diskriminačních zákonů a nerovných trestů.¹⁹ V některých zemích jsou mladé dívky ve jménu víry zavazovány k tomu, aby vykonávaly tradiční otrocké povinnosti nebo poskytovaly sexuální služby duchovenstvu nebo jiným mužům. Mohou být rovněž nuceny ke sňatkům ve velmi raném věku, trestány ve jménu víry za zločiny proti cti nebo jim mohou být z náboženských důvodů mrzačeny pohlavní orgány. Jindy mohou být obětovány božstvům a poté kupovány jednotlivci ve víře, že se jim splní jejich přání. V některých komunitách jsou ženy stále považovány za "čarodějnice" a následně upalovány či zabíjeny ukamenováním.²⁰ Přestože tyto praktiky mohou být v komunitě žadatelova původu kulturně tolerovány, lze je považovat za pronásledování. Některé osoby mohou být navíc pronásledovány kvůli sňatku nebo poměru s někým, kdo vyznává jiné náboženství. Pokud státní orgány nejsou ochotny

odst. 4 Mezinárodního paktu.

¹⁹ Více informací obsahuje Směrnice UNHCR o mezinárodní ochraně: „Pronásledování z důvodu genderové příslušnosti“ ve smyslu článku 1A odst. 2 Úmluvy o právním postavení uprchlíků z roku 1951 a/nebo jejího Protokolu z roku 1967, HCR/GIP/02/01, 7. května 2002, zejména odst. 25–26.

²⁰ Popis těchto praktik viz „Integrace lidských práv žen a genderové násilí vůči ženám“, zpráva Zvláštního zpravodaje o násilí na ženách, jeho příčinách a následcích [„Integration of the Human Rights of Women and the Gender Perspective Violence against Women, Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences“], Ms Radhika Coomaraswamy, předloženo v souladu s rezolucí Komise pro lidská práva č. 2001/49, Kulturní praktiky v rodinách, jež obsahují násilí vůči ženám“, E/CN.4/2002/83, 31. leden 2002, k dispozici na [http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/0/42E7191FAE543562C1256BA7004E963C/\\$File/G0210428.doc?OpenElement](http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/0/42E7191FAE543562C1256BA7004E963C/$File/G0210428.doc?OpenElement);

nebo schopny žadatele chránit před takovým zacházením kvůli jeho genderové příslušnosti, nemělo by takové jednání být mylně vykládáno jako soukromý konflikt, ale mělo by být považováno za opodstatněný důvod pro přiznání statusu uprchlíka.

b) Výhrada svědomí

25. Vzhledem k tomu, že odepření vojenské služby je ústřední zásadou řady náboženských sekt v rámci jednotlivých náboženství, významný počet žádostí o azyl z náboženských důvodů je podán právě proto, že žadatelé hledají ochranu kvůli odmítnutí sloužit v armádě. V zemích, kde je vojenská služba povinná, je odmítnutí této povinnosti často trestné ze zákona. Trestným činem je navíc vždy dezerce, ať už samotná vojenská služba je povinná či nikoliv.²¹

26. V případě povinné vojenské služby může být právní postavení uprchlíka přiznáno tehdy, je-li její odmítnutí založeno na skutečném politickém, náboženském nebo morálním přesvědčení nebo je-li vojenská služba odmítnuta z důvodů výhrady svědomí.²² U těchto žádostí vyvstává potřeba rozlišovat mezi trestním řízením a pronásledováním. Trestní řízení a uložení trestu podle obecného zákona se obecně za pronásledování nepovažuje,²³ avšak existují zde zřejmé výjimky. V případech, kdy je vznášena výhrada svědomí, může mít uplatňování obecně platného zákona v závislosti na okolnostech případu rysy pronásledování, a to například tehdy, je-li dopad uplatňování zákona na různé skupiny osob různý, je-li zákon vymáhán a prosazován diskriminačním způsobem, je-li trest samotný nepřiměřený nebo neúměrně přísný anebo v případech, kdy nelze důvodně očekávat, že by dotyčná osoba mohla vojenskou službu vykonávat z důvodu své upřímné víry nebo náboženského přesvědčení. Pokud je jako alternativa ukládána náhradní civilní služba, pak bude žádost o azyl většinou nepodložená. Zároveň je však třeba poznamenat, že některé formy náhradní civilní služby mohou být natolik nadměrně zatěžující, že mohou představovat formu trestu, anebo v jejím rámci může být vyžadováno provádění úkonů, jež se přičítají náboženské víře žadatele. Žádost o azyl může být opodstatněná i v případech, kdy za odmítnutí vojenské služby sice nehrozí přísný trest, avšak žadatel má důvodné obavy, že se kvůli odmítnutí vojenské služby stane předmětem vážného obtěžování, diskriminace či násilí ze strany jiných osob a institucí (např. vojáků, sousedů nebo místních úřadů).

III. PROCESNÍ OTÁZKY

a) Úvod

27. Níže je uvedeno několik obecných bodů, které mají zvláštní význam při posuzování žádostí o azyl z náboženských důvodů:

- a) Náboženský život, tradice a víra mohou být komplikované a mohou existovat rozdíly v rámci určitého náboženství mezi jeho jednotlivými větvemi a sektami anebo mezi jednotlivými zeměmi či oblastmi. Z tohoto důvodu je třeba mít k dispozici spolehlivé, přesné a aktuální informace, včetně specifických informací o jednotlivých větvích či sektách téhož náboženství a o poměrech v jednotlivých zemích a oblastech.
- b) Při rozhodování o žádostech o přiznání právního postavení uprchlíka z náboženských důvodů lze rovněž využít služeb nezávislých expertů, kteří disponují *podrobnými* znalostmi poměrů v příslušné zemi či oblasti a kontextu jednotlivých žádostí a/nebo použít podpůrných svědectví přívrženců téhož vyznání.
- c) Rozhodci musí být objektivní a nesmí činit závěry založené pouze na vlastních zkušenostech, a to dokonce ani tehdy, hlásí-li se sami ke stejné náboženské víře jako žadatel. Je třeba vyhnout se všeobecným domněnkám o určitém náboženství nebo jeho vyznavačích.

²¹ Obecně viz Příručka UNHCR, pozn. 4 výše, odst. 67–74.

²² Příručka UNHCR pozn. 4 výše, odst. 170.

²³ Příručka UNHCR pozn. 4 výše, odst. 55–60.

- d) Při posuzování žádostí o přiznání právního postavení uprchlíka náboženských důvodů by mělo být přihlíženo k časté interakci mezi náboženstvím na straně jedné, a genderové, rasové a národnostní příslušnosti, kulturním normám, identitě, způsobu života a dalším faktorům na straně druhé.
- e) Při výběru osob vedoucích pohovor a při výběru tlumočnicků je třeba postupovat citlivě a brát v úvahu kulturní, náboženské nebo genderové aspekty, které by mohly bránit otevřené komunikaci.²⁴
- f) Osoby vedoucí pohovor se žadatelem by si rovněž měly být vědomy možného nepříznivého zkreslení informací ze strany tlumočnicka, a to buď proto, že tlumočnick či tlumočnice sdílí totéž náboženství nebo naopak náleží k jinému náboženství nebo že u žadatele existují potenciální obavy z tlumočnicka, které mohou nepříznivě ovlivnit žadatelovo svědectví. Stejně jako ve všech ostatních případech posuzování žádostí o azyl je i u tohoto typu žádostí velice důležité, aby byl tlumočnick zběhlý v příslušné terminologii.

b) Věrohodnost

28. Věrohodnost je u žádostí o přiznání právního postavení uprchlíka z náboženských důvodů ústředním tématem. Přestože rozhodci často považují za užitečné připravit si seznam otázek, které chtějí v pohovoru se žadatelem probrat, rozsáhlé zkoumání nebo zkoušení náboženských znalostí žadatele nemusí být vždy nutné či prospěšné. Vědomostní zkoušky by totiž v každém případě měly přihlížet k individuálním poměrům žadatele, a to zejména proto, že rozsah znalostí o určitém náboženství se výrazně liší v závislosti na sociální, hospodářské a vzdělanostní situaci žadatele a/nebo na jeho věku a pohlaví.

29. Zkušenosti ukázaly, že při kladení otázek je lépe setrvávat u narativní formy dialogu, včetně kladení otázek s otevřeným koncem, kdy žadatel má možnost vysvětlit význam, jaký pro něj osobně náboženství má, jakým způsobem se účastní náboženského života (nebo čeho se v náboženském životě naopak musel z obav z pronásledování zdržet) a promluvit o dalších faktorech významných pro důvodnost jeho obav z pronásledování. Lze se tázat na osobní náboženské zkušenosti, zejména lze žádat podrobný popis, jak a kdy žadatel příslušné náboženství přijal za svoji víru, dále na místo a způsob bohoslužeb a na obřady, jež bohoslužba zahrnuje, na význam, jaký pro osobu žadatele náboženství má, nebo jaký význam pro něj mají hodnoty, které jsou součástí daného náboženství. Může se stát, že některý žadatel například nebude schopen vyjmenovat deset přikázání nebo dvanáct velkých imámů, ale bude schopen vyjádřit své chápání základních zásad svého náboženství nějakou obecnější formou. Získávání informací o vlastní náboženské identitě a způsobu života je často podstatně vhodnější a užitečnější a může být dokonce nutné. Je třeba rovněž poznamenat, že podrobné znalosti žadatele o jeho náboženství ještě nemusí nutně odrážet upřímnost jeho víry.

30. Jak je uvedeno výše v odstavci 9, jednotlivci mohou být pronásledováni z náboženských důvodů i tehdy, mají-li malé nebo dokonce vůbec žádné znalosti o zásadách a pravidlech náboženského života. Nedostatek těchto znalostí může být vysvětlen při dalším zkoumání náboženského života v příslušné oblasti nebo odůvodněn subjektivními a osobními aspekty žadatelova případu. Úroveň represe proti určité náboženské skupině může například závažným způsobem omezovat schopnost jednotlivce studovat a praktikovat své náboženství. Dokonce i tehdy, má-li daná osoba v jinak represivním prostředí možnost získat náboženské vzdělání, nemusí být vedeno kvalifikovanými učiteli. Velmi často je odpírán přístup k náboženské výchově zejména ženám. Osoby z geograficky odlehklých komunit se mohou hlásit k určitému náboženství a v důsledku toho čelit pronásledování, přestože úroveň jejich znalostí o formálních zásadách náboženského života bude nízká. Během času mohou některé komunity přijmout zvláštní pravidla náboženského života nebo vyznání, která slouží jejich vlastním potřebám, nebo je mohou kombinovat s tradičními obřady a formami víry, zejména tam, kde bylo určité náboženství zavedeno v komunitě s dlouhodobě ustálenými tradicemi. Žadatel pak například není

²⁴ Viz též Směrnice UNHCR o pronásledování z důvodu genderové příslušnosti, pozn. 19 výše.

schopen u určitého obřadu či zvyklosti rozlišit, zda se jedná o záležitost křesťanskou nebo zda jde o obřad či zvyk animistický.

31. Menší důraz na formální vědomosti lze klást i v případě osoby, která získala určité náboženské vyznání svým narozením a která pak toto náboženství v dalším životě nepropraktikovala. Žádné znalosti nelze vyžadovat od žadatele, kterému byla určitá náboženská víra nebo příslušnost vnucena nebo mu je přisuzována.

32. Naproti tomu lze větší znalosti očekávat od toho, kdo o sobě prohlašuje, že je vedoucím náboženským představitelem nebo kdo absolvoval hlubší náboženské vzdělání. Není nutné, aby toto vzdělání plně odpovídalo objektivně ověřitelným standardům, které se mohou v různých oblastech či zemích navzájem odlišovat, ale určité vysvětlení role a významu určitých praktik nebo rituálů pro náboženství je zde žádoucí. Dokonce i žadatelé s vysokou úrovní vzdělání nebo školení v otázkách svého náboženství nemusí mít znalosti o učení a zásadách náboženského života, pokud se jedná o pravidla složitější, formální nebo málo srozumitelné povahy.

33. V případě, kdy se určitá tvrzení nebo požadavky žadatele neslučují s jeho dříve vyslovenými výroky nebo nejsou v souladu s celkovým chápáním zásad náboženského života jiných přívrženců téhož náboženství v příslušné zemi nebo oblasti, může vyvstat potřeba provést následné a dodatečné pohovory. Žadatelům musí být poskytnuta příležitost, aby mohli vysvětlit jakékoli nesrovnalosti nebo rozpory ve své výpovědi.

c) Konverze po odjezdu ze země

34. Pokud osoba konvertuje po svém odjezdu ze země původu, může to mít za následek podání žádosti o azyl *sur place*.²⁵ V takových situacích se patrně projeví pochybnosti o věrohodnosti tvrzení a bude třeba provést pečlivé a hluboké zkoumání okolností a upřímnosti dotyčné konverze. Rozhodce tedy musí vyhodnotit povahu a souvislost mezi původním a nově nabytým náboženským přesvědčením, případně odcizení se náboženství praktikovanému v zemi původu způsobené například genderovou charakteristikou nebo sexuální orientací, dále jak se žadatel s novým náboženstvím v zemi azylu seznámil, jaké jsou jeho zkušenosti s tímto náboženstvím, jaký je jeho psychický stav a zda existují nějaké potvrzující důkazy ohledně jeho zapojení do nového náboženství či členství v nové církvi.

35. Jak specifické okolnosti v zemi azylu, tak zvláštnosti jednotlivých případů mohou odůvodňovat potřebu dalšího zkoumání jednotlivých žádostí. Jsou-li například v zemi azylu místními náboženskými uskupeními prováděny systematické a organizované konverze za účelem získat přístup k možnostem přesídlení a/nebo dochází-li běžně k „vedení“ a „výuce“ žadatelů zástupci těchto skupin, pak mají vědomostní zkoušky jen omezenou hodnotu. Osoba provádějící pohovor by měla klást spíše otevřené otázky a pokoušet se od žadatele získat informace zdůvodňující jeho konverzi a jaký dopad měla konverze na život žadatele. Nezměněna zůstává pochopitelně potřeba prozkoumat, zda má dotyčný žadatel odůvodněné obavy z pronásledování ve smyslu Úmluvy, pokud by byl navrácen do země původu. Je tedy třeba brát v potaz, zda se o konverzi mohou dozvědět orgány v zemi původu a jak by na takovou informaci tyto orgány pravděpodobně reagovaly.²⁶ K určení, zda obava z pronásledování objektivně opodstatněná, jsou nutné podrobné informace o zemi původu.

36. Takzvané „samoučelné“ jednání nevytváří opodstatněné obavy z pronásledování ve smyslu Úmluvy v zemi původu žadatele, pokud je účelovost daných aktivit zjevná i jejím orgánům, takže by jí v případě navrácení nehrozily žádné nepříznivé následky. Za všech okolností se však musí přihlížet

²⁵ Taková žádost též může vyvstat v situaci, kdy žadatel uzavře sňatek s příslušníkem jiného náboženství v zemi azylu nebo tehdy, vychovává-li své děti v tomto jiném náboženství a země původu tuto skutečnost použije jako důvod pro pronásledování.

²⁶ Viz Příručka UNHCR, pozn. 4 výše, odst. 96.

jak k důsledkům návratu do země původu, tak k potenciálnímu bezpráví, které by mohlo odůvodňovat přiznání azylu nebo jiné doplňkové formy ochrany. V případě, že je žádost posouzena jako samoučelná, avšak žadatel má i přesto oprávněné obavy z pronásledování po svém návratu, je mezinárodní ochrana žadatele nutná. Je-li účelová povaha jednání zjevná, měla by tato skutečnost hrát významnou roli při zvažování možného trvalého řešení, stejně jako např. při rozhodování o typu pobytového statusu.